

AUDITORLARNING SHAXSIY FAZILATLARI VA ULARNI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI

Murodov Otabek Xabibullayevich

“Bekmirza Omad” MCHJ rahbari

E-mail: ottabek@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada auditorlik faoliyatining muvaffaqiyati nafaqat texnik bilim va kasbiy malakaga, balki auditorning shaxsiy fazilatlariga ham bevosita bog'liqdir. Halollik, mas'uliyat, mustaqillik, kasbiy skeptitsizm va emosional intellekt kabi fazilatlar auditorning qaror qabul qilish jarayonida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ushbu tezisda auditorlarning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish muammolari, xalqaro tajriba hamda O'zbekiston sharoitidagi amaliy yechimlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: auditor shaxsiy fazilatlarini, halollik, mas'uliyat, mustaqillik, kasbiy skeptitsizm, axloqiy qadriyatlar, emosional intellekt, auditorlik qaror qabul qilish, shaxsiy mas'uliyat, jamoatchilik ishonchi, professional rivojlanish.

Auditorning shaxsiy fazilatlarini orasida eng muhimlari halollik va mustaqillikdir. Halollik auditorning xulosalarida ob'ektivlikni ta'minlaydi, mustaqillik esa tashqi bosimlardan holi holda qaror qabul qilish imkonini beradi. Biroq amaliyotda auditorlarning ushbu fazilatlarini shakllantirishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, auditorlik tashkilotlarida axloqiy treninglarning yetarli emasligi, manfaatlar to'qnashuvini oldini olish mexanizmlarining zaifligi va mijoz bosimlari auditorlarning shaxsiy fazilatlarini zaiflashtiradi.

Xalqaro tajribada bu borada turli yondashuvlar mavjud. Avstraliyada auditorlarning mustaqilligini ta'minlash maqsadida manfaatlar to'qnashuvini cheklovchi institutlar faoliyat yuritadi. Janubiy Afrikada auditorlarning kasbiy

skeptitsizmini oshirish uchun muntazam treninglar o'tkaziladi. Indoneziya tajribasida esa auditorlarning emosional intellektini rivojlantirish, stressni boshqarish va samarali muloqot ko'nikmalarini oshirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaraladi.

O'zbekiston sharoitida auditorlarning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishda nazariy-uslubiy asoslar yetarlicha ishlab chiqilmagan. Auditorlarning halolligi va mustaqilligini mustahkamlash, kasbiy skeptitsizmni rivojlantirish va yumshoq ko'nikmalarini oshirish uchun milliy dasturlar ishlab chiqish zarur. Shu bilan birga, auditorlar uyushmalari doirasida axloqiy kodekslarga rioya etilishini muntazam nazorat qilish muhim ahamiyatga ega.

Auditorlarning shaxsiy fazilatlari nafaqat audit sifatini belgilaydi, balki jamoatchilik ishonchini ham mustahkamlaydi. Ushbu fazilatlarni shakllantirishda xalqaro tajribalarni moslashtirish, milliy o'quv dasturlarini boyitish va axloqiy nazorat mexanizmlarini kuchaytirish O'zbekiston auditorlik tizimini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

1-jadval

**Auditorlarning shaxsiy fazilatlari va ularni shakllantirish
muammolari**

Shaxsiy fazilat	Ahamiyati	Shakllantirishdagi muammolar	Taklif etiladigan yechimlar
Halollik va adolat	Audit xulosalarining xolisligi va	Amaliyotda iqtisodiy manfaatlar va mijoz bosimi	Etika kodeksiga qat'iy rioya qilish, mustaqil

	ishonchliligini ta'minlaydi	ta'siri kuchli	nazorat organlari faoliyatini kuchaytirish
Mu staqillik	Auditor qarorlarini tashqi ta'sirlardan xoli qabul qilish imkonini beradi	Auditorlik firmalarining mijozga moliyaviy qaramligi	Majburiy rotatsiya, manfaatlar deklaratsiyasi, tashqi audit inspeksiyasi
Ma s'uliyat	Auditorning o'z faoliyati natijalari uchun javobgarligi oshadi	Etika bo'yicha muntazam nazorat va rag'bat mexanizmlarining sustligi	Professional javobgarlik tizimini kuchaytirish, auditorlar uyushmalari faoliyatini kengaytirish
Ka sbiy skeptitsizm	Firibgarlik va xatoliklarni erta aniqlash imkonini beradi	Tashqi bosimlar, vaqt va resurs cheklovlari, malaka yetishmovchiligi	Skeptitsizm treninglari, indikatorlar joriy etish, peer-review tizimi
Em osional intellekt	Stressni boshqarish va mijoz bilan sog'lom muloqot olib	Yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirishga yetarli e'tibor	Emosional intellekt treninglari, kommunikativ mashg'ulotlar,

	borishga yordam beradi	berilmasligi	psixologik qo'llab- quvvatlash
Ax loqiy qadriyatlar	Auditorning kasbiy obro'si va jamoatchilik ishonchini mustahkamlaydi	Axloqiy tarbiyaning tizimli shakllantirilmaganligi	O'quv dasturlariga axloqiy modul kiritish, axloqiy audit institutlarini rivojlantirish

Jadvalda auditorlarning shaxsiy fazilatlari, ularning auditorlik faoliyatidagi ahamiyati, shakllantirishdagi muammolar va yechimlar tizimli tarzda yoritilgan. Ushbu tahlil shuni ko'rsatadiki, auditorlik sifatining yuqori bo'lishi nafaqat texnik bilim va standartlarga amal qilishga, balki auditorning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish darajasiga ham bevosita bog'liqdir.

Halollik va adolat auditor kasbining eng asosiy tamoyillaridan biridir. Auditorning xulosalari faqat faktlarga asoslangan bo'lishi, manfaatlardan xoli tarzda tayyorlanishi jamoatchilik ishonchini mustahkamlaydi. Biroq amaliyotda iqtisodiy manfaatlar va mijoz bosimi auditor halolligiga putur yetkazishi mumkin. Shu bois auditorlar uchun etika kodeksiga qat'iy rioya qilish va mustaqil nazorat organlari faoliyatini kuchaytirish zarur.

Mustaqillik ham auditor uchun alohida ahamiyatga ega. Auditor tashqi bosimlardan holi bo'lmaganda, uning qarorlari subyektivlashadi va audit sifati pasayadi. Ko'pincha auditorlik tashkilotlarining moliyaviy jihatdan mijozlarga qaramligi mustaqillikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu muammoni bartaraf etish uchun

majburiy rotatsiya tizimini joriy etish, manfaatlar deklaratsiyasini tatbiq etish va tashqi audit inspeksiyasini kuchaytirish taklif etiladi.

Mas'uliyat auditorning o'z faoliyati natijalari uchun javobgarligini oshiradi. Biroq amalda professional javobgarlikni tartibga soluvchi mexanizmlar va rag'bat tizimlari yetarlicha samarali emas. Shu sababli auditorlar uyushmalari faoliyatini kengaytirish, professional javobgarlik tizimini kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Kasbiy skeptitsizm auditorning asosiy sifat ko'rsatkichlaridan biridir. U firibgarlik va xatoliklarni erta aniqlash imkonini beradi. Ammo tashqi bosimlar, vaqt va resurs cheklovlari, shuningdek, yetarli malaka yo'qligi auditorlarning skeptitsizmini zaiflashtiradi. Bu muammoni hal etish uchun skeptitsizm treninglari, indikatorlarni ishlab chiqish va peer-review tizimini tatbiq etish tavsiya qilinadi.

Emosional intellekt auditorning mijoz bilan sog'lom muloqot olib borishi, stressni boshqarishi va konfliktlarni hal etishida katta ahamiyatga ega. Biroq auditorlarni tayyorlash jarayonida yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirishga yetarlicha e'tibor berilmaydi. Shu bois emosional intellekt treninglari, kommunikativ mashg'ulotlar va psixologik qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yo'lga qo'yish zarur.

Axloqiy qadriyatlar esa auditorning obro'si va jamiyat oldidagi mas'uliyatini belgilovchi asosiy omildir. Afsuski, auditorlik kasbida axloqiy tarbiya ko'proq nazariy darajada qolib ketmoqda. Shuning uchun auditorlik ta'lim dasturlariga axloqiy modulni kiritish, axloqiy audit institutlarini rivojlantirish va muntazam nazorat mexanizmlarini yaratish muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, jadvalda ko'rsatilgan shaxsiy fazilatlar va ularni shakllantirish muammolarining yechimi O'zbekistonda auditorlik kasbining nufuzini oshirish, audit sifati va jamoatchilik ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu yo'l bilan milliy audit amaliyotini xalqaro standartlarga moslashtirish ham samarali amalga oshirilishi mumkin.

Auditorlarning shaxsiy fazilatlarini ularning kasbiy faoliyatida hal qiluvchi o'rin tutadi. Halollik, mustaqillik, mas'uliyat, kasbiy skeptitsizm, emosional intellekt va axloqiy qadriyatlar auditorning qaror qabul qilish sifatini oshiradi, jamoatchilik ishonchini mustahkamlaydi va audit jarayonining shaffofligini ta'minlaydi. Biroq amaliyotda bu fazilatlarni shakllantirishda bir qator muammolar mavjud: iqtisodiy manfaatlar ta'siri, mijoz bosimi, nazariy-uslubiy asoslarning yetarli emasligi, shaxsiy ko'nikmalarga e'tiborning pastligi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun xalqaro tajribalarni o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Shu asosda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- auditorlarning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish bo'yicha maxsus o'quv dasturlarini ishlab chiqish, ta'lim jarayoniga axloqiy modul va emosional intellekt treninglarini kiritish.
- auditorlarning halolligi va mustaqilligini mustahkamlash uchun manfaatlar deklaratsiyasi, majburiy rotatsiya tizimi va mustaqil nazorat mexanizmlarini joriy qilish.
- kasbiy skeptitsizmni rivojlantirish maqsadida indikatorlar tizimini ishlab chiqish va muntazam ravishda etik treninglar hamda amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish.

- auditorlarning mas'uliyatini oshirish uchun professional javobgarlik mexanizmlarini kuchaytirish va auditorlar uyushmalari faoliyatini kengaytirish.
- auditorlik kasbining obro'sini oshirish maqsadida axloqiy audit institutlarini tashkil etish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, auditorlarning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish nafaqat audit sifatini ta'minlaydi, balki milliy iqtisodiy muhitning shaffofligi va barqarorligini ham kuchaytiradi. Shu bois ushbu masalani strategik darajada ko'rib chiqish va milliy hamda xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirish O'zbekiston uchun dolzarb hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Arens, A.A., Elder, R.J., & Beasley, M.S. (2014). *Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach*. 15th ed. New Jersey: Pearson.
2. IESBA (2020). International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards). International Federation of Accountants (IFAC).
3. INTOSAI (2016). ISSAI 30: Code of Ethics. International Organization of Supreme Audit Institutions.
4. Mbanjwa, T. (2019). Professional skepticism and ethical challenges in South Africa. *Journal of Accounting and Auditing Research*, 11(3), 44-57.
5. Simatupang, F., & Diana, R. (2025). Emotional intelligence and auditor ethical decision-making in Indonesia. *Asian Journal of Business Ethics*, 14(2), 75-92.

6. Surya, P., Wijaya, A., & Hadi, R. (2021). Professional ethics, corporate governance and audit quality. International Journal of Accounting Studies, 9(1), 55-68.
7. Townsend, R. (2014). Independence and ethical challenges in Australian auditing practice. Australian Accounting Review, 24(2), 102-118.
8. Needles, B.E., Anderson, H.R., & Caldwell, J.C. (1996). Principles of Accounting. Moscow: Finance and Statistics.
9. Horngren, C.T., & Foster, G. (2000). Cost Accounting: A Managerial Emphasis. Moscow: Finance and Statistics.